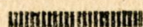

Хаос новітньої літератури не є знову такий великий, як це видається деяким постороннім глядачам. Коли їй ближче придивимось, знайдемо в ній виразні напрямні й не буде нас жахати безліч змін, бо їхнє число буде можна значно поменшити¹⁾. Багато назв іноді витворилося для одного й того самого напрямку. Сучасне мистецтво має своє обличчя, хоч може ми його сьогодні так докладно не бачимо. По літах з певної віддалі виступить воно далеко ясніше. Ми за близько наших днів, ми не маємо ще потрібної перспективи. Тому давніша література видається нам така суцільна, а сучасна така розпорошена. Це тільки оптична омана.

А однаке сучасне письменство переживає кризу. На це зложилося багато складних причин і в ньому самому й передусім з-поза нього. Важкі дні сьогоднішньої літератури можна пояснювати лише в якнайтіснішому звязку з загальною кризою нашої культури. Візьмим порівняння з господарської царини, напр. з промислу. Криза сучасної літератури є подібна до кризи сучасного бавовняного промислу. Хоч піднеслася в ньому й кількість і якість, хоч введено ряд нових поліпшень (раціоналізація), переживає він свої найважчі часи. Хоч у сучасній літературі бачимо навіть зріст, хоч немає недостачі визначних одиниць, справжніх таланів, а однаке...

Др. Василь Кучабський.

Вага і завдання Західно-української Держави серед сил Східної Європи на переломі 1918-1919 р.

3. Взаїмовідношення між Зах. Україною і Наддніпряниною.

(Продовження; гл. чч. 2, 3, 5, 7-8 і 11 1932).

Ознакою внутрішньої сили і здорових відносин Гетьманщини була б ота вимога Уряду, коли б контрреволюційна потуга, на якій Гетьманщина стояла, була така значна, що Гетьманщина могла б цілком добре обійтися й без співпраці з демократією, а то й навіть — без шкоди для себе — могла б її знищити, якщо б ніяким чином якась угода з нею не була можлива. Була б тоді така вимога до ворожої демократії доказом державно-творчого розуму Гетьманщини, який каже сильній провідній верстві — як це часто-густо діялося нпр. в історії Англії — во ім'я державного інтересу і задля плекання державного патріотизму серед населення, переможеному, а революційну перед тим опозицію радше по добру, уступками і притя-

¹⁾ Про течії сучасної літератури дамо статтю в одному з найближчих чисел нашого журналу. РЕД.

ганням до участі у владі асимілювати з пануючою верствою, аніж оту опозицію механічним державним терором винищувати і в цей спосіб її — як це робила Росія — силоміць заганяти в підпілля, щоб вона там перегризала самі підстави держави. Є багато даних припускати, що коли б Гетьманська контрреволюція була дійсно сильна, а всетаки з отою льяльністю до поваленого демократичного табору відносилася, то дійсно ця демократія, не маючи надії щонебудь вдіяти своїми революційними засобами, навчилася б рахуватися з доконаними фактами і врешті решт на службу контрреволюційній Гетьманщині пішла б, об'єднуючися з пануючою контрреволюцією в одностайну, спільним розумінням державного інтересу свого народу перепосну політичну націю. Питання притягнення демократії до підтримки контрреволюційної держави не було б тоді ніякою внутрішньою протизорічністю Гетьманщини, — це було б просто одним із засобів розумного і творчого державного будівництва, яке виходило б добровільно від самої ж таки сильної контрреволюції.

Чи одначе в Гетьманщині з 1918-ого року, коли б вона була настільки сильна, що демократичної співпраці для свого існування не потребувала б, було б стільки державно-творчого розуму, щоби з революційно-демократичними елементами миритися й їх по добру асимілювати, а не лише механічно їх винищувати, — на це питання годі дати якусь цілком певну і безсумнівну відповідь, бо Гетьманщина ні в одному менті свого існування сильною не була і тому годі напевно сказати, що вона в такому разі робила б. Але можна ставити деякі досить певні діагнози Гетьманщини, коли судити на підставі всього того отаманського своєвілля, якого допускалися підчас Гетьманщини майже скрізь на провінції поза Києвом контрреволюційні елементи, і коли судити на підставі всього цього, що діялося в таборі російської контрреволюції в Денікіна чи в Колчака. А судити на цій підставі теж і щодо українських відносин цілком добре можна, бо ота російська контрреволюція походила в дуже значній мірі якраз з України. Отже на цій підставі доводиться майже з певністю сказати, що коли б „єдиноріччя“ контрреволюція України станула була в 1918-ому році не за Росією, тільки за самостійною Україною і в цей спосіб дала Гетьманщині ту силу, якої їй бракувало, але зрештою не переродилася б духово і не змінила б усього свого дотогочасного способу думання й остала б політично, інтелектуально і морально так само скорруптована, як російська контрреволюція Колчака чи Денікіна, — то під такою „провідною“, але до проводу на ділі нездбною, контрреволюційною верствою про ніяке „притягання української демократії до співпраці з Гетьманщиною“ не могло б бути навіть і мови. Ця демократія була б такою Гетьманщиною напевно — винищувана.

Але дійсна Гетьманщина з 1918-ого року була слаба, і, стараючися „притягнути демократію до співпраці“, вона робила це не з мотиву сильної контрреволюції, щоби в цей спосіб

творити одностайну політичну націю на підставах спільного державного інтересу, — тільки вона це робила з мотиву само-збереження, диктованого їй слабкістю, яка казала їй шукати скрізь, де зможе, якогось ґрунту під ногами, якого їй бракувало. І щойно тут, — отже не в самій по собі ідеї угоди з демократією, тільки в мотивах, приміненню і даних практичних діях цієї ідеї, — виявлялася внутрішня протизорічність Гетьманщини. Аджеж під якою передпосилкою могло було б слабій Гетьманщині вдатися „притягнення демократії до співпраці“? — Очевидячки тільки при тій передумові, що наддніпрянська більше чи менше революційна демократія була би з політичного, державного боку надзвичайно вироблена, — вироблена так, як виробленою буває демократія лиш серед народів з природи непересічно талановитих у політичному, державно-творчому відношенню. Адже угода тієї демократії з Гетьманщиною вимагала б того, щоб ота демократія — теоретично не відрікаючися зрештою своїх більше чи менше революційних програм, принципів і остаточних цілей — розуміла, що властивою силою, покликаною до розправи з більшовизмом, а з тим і до зовнішнього забезпечення існування самостійної української держави на Наддніпрянщині на будуче, була в умовах 1918-ого року, як це доказали неуспіхи „Центральної Ради“, не вона сама — демократія — тільки був виразно контрреволюційний табор. Щойно на підставі цього пізнання ота демократія могла була б бачити підчас Гетьманщини своє безпосереднє, актуальне завдання не в тому, щоби старатися як мога негайно розторошити табор контрреволюції на Україні вибухом нової, цим разом проти-гетьманської революції, тільки в тому, щоби здержувати перемену консервативного, зберігаючого і будуючого контрреволюційного державного принципу Гетьманщини в принцип реакційний, механічно-руйнуючий, нищительський. Тоді — але ж бо й щойно тоді, себто після такої глибокої ревізії в своїх дотеперішних політичних поглядах і після такого внутрішнього переродження, — ота демократія могла б старатися досягнути оту свою безпосередню актуальну ціль, якщо вже не прямим компромісом, союзом і співпрацею з Гетьманською контрреволюцією, то хоч найменш більше чи менше прихильним толеруванням цієї контрреволюції і більше чи менше лояльним нешкодженням їй, відкладаючи здійснення своїх власних радикальних остаточних програм на пізніше, до сприятливішого часу, аж уже буде знищений спільний рівно для неї самої, що й для контрреволюції ворог, яким був: московський більшовизм, а з України уступитись чужиницька окупація.

Що зі становища політичної теорії слід вимагати, щоби кожен політичний табор народу, який хоче заснувати свою державу, був настільки політично розумний, передбачливий і вироблений, щоби в таких ситуаціях як та, в якій опинилася наддніпрянська демократія після 29. квітня 1918, він був здібний на такі

зміни свого дотогочасного політичного поведіння як та, якої вимагала від наддніпрянської демократії Гетьманщина, — це річ ясна. Річ ясна отже, що зі становища державної теорії і політичної вмілості ота демократія половнила і супроти державности на Україні і навіть супроти свого власного демократичного інтересу крайно важку в наслідки політичну помилку, саботуючи Гетьманщину, і що всяка справді державно-творча демократія так не поступила б. Але від цього теоретично-політичного ствердження помилки демократії ще дуже далека дорога до історичного висновку, що ніби то причиною пізнішого упадку Гетьманщини було те, що „руїнницька демократія“ саботувала Гетьманську державу. Адже коли б наддніпрянська демократія взагалі була настільки вдумчива, розумна, передбачлива, політично вироблена, щоби бути здібною до таких змін фронту, як піддержування Гетьманщини замість її саботування, то ця демократія була б властивим державно-творчим елементом України. Тоді ще за „Центральної Ради“ ота демократія будувала б державність України цілком інакше, ніж це на ділі було, і тоді взагалі зайвим був би переворот з 29. квітня 1918, бо зі своїми державно-творчими завданнями ота демократія упоралася б як слід сама й без Гетьмана Павла Скоропадського. Коли ж ота демократія ще за „Центральної Ради“ показала свою державну нездарність і закінчила свої невдатні політичні спроби Гетьманським переворотом з 29. квітня 1919, при чому справа будування української державности опинилася в руках прямо їй протилежного, антидемократичного і контрреволюційного табору України, — то самим фактом цього перевороту ота демократія історично перестала бути чинником рішачим про те, чи на Україні повстане самостійна держава. Українська контрреволюція з гори мусіла рахуватися не зі співпрацею, тільки навіпаки з ворожнечею отієї поваленої, а нездарної демократії. Історичним оправданням перевороту з 29. квітня 1918 могло б бути таким чином тільки те, щоб Гетьманщина була в силі упоратися зі своїми державно-творчими завданнями одними лиш контрреволюційними потугами навіть в обставинах саботування Гетьманського Уряду з боку переможеної квітневим переворотом демократії. Тоді евентуальна пізніша угода Гетьманщини з отією демократією була б в усякому разі річчю для Гетьманщини вправді дуже бажаною, але в ніякому разі вона не була б і не могла б бути річчю для Гетьмансько-державної будувачини України рішачою. Коли ж угода з демократією була для Гетьманщини питанням життя і смерті і Гетьманщина впала тому, що ця угода не вдалася, — то тоді ввесь переворот з 29. квітня 1918 був річчю історично неоправданою, бо тоді Гетьманська контрреволюція підпринимала цим переворотом щось, що далеко перевищало її дійсну силу і спроможність. Тоді ціле будування Гетьмансько-контрреволюційної державности було в загальних

умовах України з 1918-ого року з гори нерозв'язною і нездійсненою „квадратурою кола“, цілком таксамо, як перед тим будівництво української демократичної держави „Центральною Радою“. Тоді нічого обурюватися на „помилки“ „руїницької демократії“, — бо який же уряд на світі не має „руїницьких“ опозицій, які його саботують? — і тоді слід шукати дійсно історичної причини неуспіхів і упадку Гетьманщини не в „руїництві демократії“, тільки слід її шукати там, де вона на ділі й знаходилася: у слабосиллю цього — українського — відламу контрреволюції Наддніпрянщини, на якому Гетьманщина стояла, і в політичному безрозумі і внутрішній скоррупованості у всякому відношенні тієї — „всеросійської“ і „єдино-неделімської“ — решти наддніпрянської контрреволюції, яка уявляла з себе дійсний загальний контрреволюційний табор України і в ім'я реставрації дореволюційної Росії саботувала всю справу державної суверенності України взагалі, в тім і саму ж таки українсько-контрреволюційну Гетьманщину.

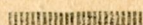
Ось так виявляється, що якщо взагалі шукати за „руїниками“ Гетьманщини, то з об'єктивно-історичного становища дійсними „руїниками“ Гетьманщини були не сили засадничо Гетьманщині ворожої, більше чи менше революційної, української демократії, тільки були політично звихнені сили внутрішньої ж таки контрреволюції Наддніпрянщини, з якої Гетьманщина й вийшла в квітневій перевороті. Не тільки тяга до хаосу, присуща цілій слов'янській породі народів, а в особливій мірі породі українського народу, — тяга, яка робить ці народи, зокрема український, вже з природи мало здібними до вільного, автономного самоупорядкування добровільно на себе взятим законом і замість того уможливорює сякий-такий внутрішній мир і лад серед них здебільша лиш на підставах деспотії й рабства, — але — і то в умовах 1918-ого року: головним чином — факт ворожого відношення до справи заснування суверенної української держави серед загальної контрреволюції Наддніпрянщини стояв на перешкоді тому, щоб українська демократія примирилася з Гетьманщиною. Маючи на оці загальні „єдино-неделімські“ тенденції серед контрреволюції Наддніпрянщини, отже не почувавши нічого спільного з контрреволюційним загальним Україною, бо спільним ґрунтом між демократією і контрреволюцією могла бути тільки — як це є в повних, державних народів — спільна відданість спільному державному інтересові, наддніпрянська демократія з природи речі не довіряла і не могла довіряти Гетьманщині. Вона боялася і мусіла боятися того, що якщо своєю співпрацею зможе ставити Гетьманщину на ноги, то скріпить таким чином на Україні становище не тільки українсько-гетьманської, але й „єдино-неделімської“ контрреволюції, — і в результаті вона сама буде перехитрена й обманена і буде відсунена отією зміцнілою „єдино-неделімщиною“ на

бік, а Гетьманщина стане тільки етапом до відбудови Росії. Цей хід думок був — як це буде виявлене далі — доказом безнадійної, кволости отієї демократії, але він рішав про її відношення до Гетьманщини, так що — може бути — між демократією й Гетьманщиною все ж прийшло б до якогось компромісу, коли б не оте недовір'я.

Не лишь непосредні, злободневні, відносини, а й спадщина цілого століття перед тим утруднювали такий компроміс. Угоді поміж українською демократією й Гетьманщиною стояла на перешкоді з боку самої ж таки демократії мертва принципіяльність цілого її способу думання. Але ж ціла ота нещасна принципіяльність, яка не дозволювала українській демократії керуватися вглядом у дійсні історично-творчі сили світу, тільки зводила її діяльність на безвісті по рецептах такого чи іншого примітивно-абстрактного способу думання, — ціла ота принципіяльність була — крім всяких інших причин, особливо впливу російщини — наслідком абсолютного браку політичної традиції, політичної культури і політичного досвіду в неї. Політична ж традиція, культура й досвід творяться з природи речі не серед кругів, які знають тільки „поневолення“ і тому на всі речі на світі дивляться з низу і губляться серед нерозв'язного хаосу підрядних справ і подробиць, — лише оті політичні вартості традиції, культури і досвіду творяться серед кругів, привиклих до панування і тому охоплюючих цілість справ і внутрішні звязки поміж ними зором, який бачить із всеобнімаючої перспективи з гори. Серед української демократії ці духово-політичні вартості могли б ділати лишь тоді, коли б вони були внесені в неї участю вищих — соціально, культурно і політично пануючих — верств в українському національно-культурному і політичному життю на продовж цілих поколінь, — і то участю не здемократизованих, демократичний спосіб думання прийавших одиниць з-поміж отих історичних верств, як це на Україні в XIX-ому столітті було, — тільки участю загалу отих верств і то якраз як виразно антидемократичного чинника. Тимчасом у XIX-ому столітті не відродилися історичні традиції державности України серед отих вищих верств — а якраз тільки суверенно-політичні амбіції могли були б повернути їх назад до їхньої національности, яка саме — серед нижчих верств — знаходилася в процесі „відродження“. Не приймаючи яко верства ні провідної, ні взагалі ніякої участі в національно-культурному і політичному життю рідної національности, отой соціально вище поставлений загал не міг отже зрівноважити поняттями влади і підчинення спосіб думання виростаючої з народніх низів демократії, яка з тих низів з природи речі виносила лишь поняття „волі“, „визволення“ й „революції“. Існування ж отакої рівноваги в політичному світогляді між скрайніми політичними ідеями й є власне сутнім змістом усякої політичної культури й уможливує політичний досвід і традицію. Через те в 1919-ому році не тільки вийшов політично неповний україн-

ський народ на Наддніпрянщині, але й ця неповність стала — в результаті історичної вини вище поставлених верств — просто признакою української національності, так що означення „антидемократ“, чи „контрреволюціонер“ стало рівнозначним з означенням „не-українець“ і „ворог українського народу“ як народу, якого собі інакшим як демократичний, соціалістичний і революційний навіть подумати не було можна. Не лиш безпосередні, злободневні ріжниць, а спадщина цілого століття, якою був брак політичної культури, традиції й досвіду серед української демократії, утруднювала осьтак угоду між демократією й Гетьманщиною, сіючи взаїмне недовіря й ненависть.

(Продовження буде).

Проф. О. Мицюк.

Тадей Р. Рильський (1840--1902) як хлопоман і економіст.

(Продовження: гл. ч. 7/8, 10 і 11 с. р.)

II.

По смерті батька Рильський одержав в спадщину частину родового маєтку Романівку (на Сквирщині), площею коло 400 десятин. Вона була так заборжена, що лише після серйозних вагань він зважився вступити у володіння спадщиною. З тим для Рильського по словах О. Л. „почалося скромне поміщицьке життя, небагате на зовнішні факти, але в вищій мірі благодворне для окружного трудового люду“. У провадженні свого господарства він виявив велике уміння. „З його був справжній хазяїн — пише спостерігач лікар О. Юркевич — і господарство у його... йшло чудово, земля давала добрий прибуток і майно помалу зростало“. Одначе не в тім добрім хазяїнуванні його значіння, а в практичнім положенні ідей хлопоманства: для того він і присвятив себе сільському життю, „пішов в нарід“.

Скоро по вступі у володіння маєтком одбулася провірка „установних грамот“ на правобережній Україні і Рильський, не дивлячись на заборженість свого маєтку, так вигідно перевів її для селян, що викликав отверте обурення сусідніх поміщиків. Подано навіть донос на молодого поміщика Рильського і на місцевого мирового посередника, в якім представлялося їх — знов те саме! — явними комуністами“...

На зовні його заняттям було хазяїнування у своїм маєтку та й його він так провадив, аби давати примір, мовби школу для околичних селян. Поза тим він переводив ідею духового зближення інтелігента з селом, „на ґрунті загального практичного діла...“, в положенні двох цілковито рівноправних громадських елементів, що стремлять до однієї тієї ж цілі — загаль-